

Válka a socialistický humanismus

(Pokračování z VM čís. 8/1979)

Jak válka, tak mír představují sociální jevy, jejichž společnou podstatou je, že jsou pokračováním politiky určitých tříd jen s tím rozdílem, že se mění formy, prostředky politiky, což je samo o sobě velmi významné, ovšem nemění nic na třídním obsahu, smyslu a sociálně politických funkcích, které válka a mír plní.

Problém použití či nepoužití válečného násilí marxisté vždy řešili konkrétně historicky, vždy pečlivě uvažovali o jeho míře, proti komu, za jakých historických okolností, v čí prospěch a za jaké cíle má být použito. To jsou věci dostatečně známé jak z proletářských revolucí, tak i válečných zápasů, které proletariát nebo socialistické státy vedly na svou obranu.

Marxisté vždy varovali před neuvážlivým používáním násilných metod v revoluci: "... pro skutečného revolucionáře je největším nebezpečím — snad dokonce jediným nebezpečím — přehánět revolučnost, opomíjet hranice a podmiňky pro vhodné a úspěšné používání revolučních metod. Skuteční revolucionáři si nejvíce lámali vaz na tom, když začali psát „revoluci“ s velkým písmem, povyšovat „revoluci“ na cosi bezmála božského, ztrácet hlavu, pozbývat schopnost naprosto chladnokrevně a střízlivě přemýšlet, uvažovat a zkoumat v jaké situaci, za jakých okolností a v jakém oboru činnosti je třeba umět si počínat revolučně.“ (Lenin V.I.:

O významu zlata, Spisy, sv. 33, Praha 1955, s. 103—104.)

Zakladatelé vědeckého komunismu vždy chápali válku v celé její složité protikladnosti. Nikdy se nedomnívali, že válka má jednoznačně pozitivní vliv na společenský život, řečeno jazykem etiky, že je jen a jen „dobrem“. Viděli i její nezanedbatelnou negativní stránku, spočívající v destrukci materiálních a kulturních hodnot, lidských životů i její nechtěné možné průvodní demoralizující účinky jak na objekty, tak zejména na subjekty násilí. Při uvědomění si této negativní stránky násilí byli však vzdáleni názoru označit válku jako výlučné „zlo“.

Připomeňme si v této souvislosti Engelsův výrok: „Pro pana Dühringa je násilí absolutní zlo, první akt násilí je pro něj prvotní hřích, jeho celý výklad je jen bédování nad tím, že celé dosavadní dějiny se nakazily tímto dědičným hříchem, nad tím, že všechny přírodní a společenské zákony byly hanebně znetvořeny touto ďábelskou mocí, totiž násilím. Že však násilí hraje v dějinách i jinou úlohu, úlohu revoluční, že je podle Marxových slov porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná společností novou, že je nástrojem, jímž se prosazuje společenský pohyb a rozbíjí strnulé, odušmělé politické formy — o tom není u pana Dühringa ani slovo.“ (Engels, B.: Anti Dühring. Marx-Engels, Spisy, sv. 20, Praha 1966, s. 189.)

Obdobně v průběhu první světové války Lenin napsal: „Socialisté vždycky od-
suzovali války mezi národy jako něco
barbarského a bestiálního. Avšak náš po-
měr k válce je zásadně jiný než poměr
buržoazních pacifistů (stoupenců a hla-
satelů míru) a anarchistů. Od buržoazních
pacifistů se lišíme tím, že si uvědomuje-
me nevyhnutelnou souvislost válek s bo-
jem tříd uvnitř země, uvědomujeme si, že
nelze skoncovat s válkami bez odstraně-
ní tříd a vybudování socialismu; lišíme
se od buržoazních pacifistů také tím, že
plně uznáváme oprávněnost, pokrokovost
a nutnost občanských válek, tj. válek
utlačované třídy proti třídě utlačující,
otroků proti otrokářům, nevolníků proti
feudálním statkářům, námezdních dělníků
proti buržoazii. My, marxisté, se lišíme
jak od pacifistů, tak i od anarchistů tím,
že uznáváme za nutné historicky (z hle-
diska Marxova dialektického materialis-
mu) zkoumat každou válku zvlášť. V dě-
jinách nejednou docházelo k válkám,
které přes všechny hrůzy, zvěrstva, po-
hromy a útrapy, nevyhnutelně provázely
každou válku, byly pokrokové, tj. při-
spívaly k rozvoji lidstva...” (Lenin V. I.:
Socialismus a válka, Spisy, sv. 21, Praha
1957, s. 301.)

Zakladatelé vědeckého komunismu ne-
byli politickými hazardéry, nikdy nevyžý-
vali k násilným akcím za radikální zmé-
nu společenské struktury, dokud si masy
na základě svých vlastních politických
zkušeností neuvědomily nutnost použití
revolučního násilí. Vždy varovali před
zahráváním si s ozbrojeným povstáním.

Věrní humanistickému obsahu svého
učení nade vše cenili důstojný život člo-
věka, všestranný rozvoj všech jeho by-
tostných sil, odmítali všechny projevy
pseudohrdinství a s ním spjaté neopod-
statněné mystické sebeobětování. Poučení
dějinami třídních zápasů byli však ne-
zvratně přesvědčeni, že humanistických
cílů komunismu nelze dosáhnout bez tako-
vých prostředků jako jsou třídní boj, so-
ciální revoluce, diktatura proletariátu, že
humanismus komunistických cílů určuje
pro určitou historickou situaci i neju-
mánnější prostředky k jejich dosažení,
mezi nimiž má za určité situace své místo
i revoluční sociálně spravedlivá válka.

Konsekvencí prohrěšků proti konkré-
tně historickému a třídnímu hodnocení
války je nutně abstraktně humanistický
nebo pacifistický přístup k tomuto soci-
álnímu jevu.

Bez uplatnění konkrétně historického
přístupu k fenoménu války před námi
válka vystupuje jako nerozlišitelné zlo.

Bez toho nemůžeme odpovědně rozhod-
nout o sociálním charakteru války, po-
krokové — reakční, revoluční — kon-
trarevoluční, emancipační — regresivní
atd., a s tím ani o sociálním smyslu vál-
ky, jako prostředku realizace politického
programu určitých sociálních tříd.

Kdybychom zůstali pouze v rovině ab-
straktních úvah o válce, bez analýzy je-
jích konkrétních, historických přechod-
ných podob, kdybychom zabsolutnili ně-
které negativní sociální funkce války
předsocialistických fází lidských dějin,
i současných nekomunistických politic-
kých hnutí a výsledky této generalizace
mechanicky přenesli na revoluční válku
třídy, která programově usiluje nikoli
o zvětšení válek, ale o jejich odstranění,
počínali bychom si, mírně řečeno, poli-
tický velmi neodpovědně nejen v oblasti
teorie, ale i revoluční praxe.

Paušální nediferencované útoky a od-
souzení adresované válce bez ohledu na
její třídní charakter a společenské poslá-
ní, mohou vést k ohrožení výsledků revo-
lučního úsilí, k odzbrojení revolučních
tříd a znemožnění realizace komunistické-
ho programu osvobození.

Žádná z abstraktně humanistických
konceptů minulosti či současnosti nezna-
mená sama o sobě, bez spojení s praktic-
kou revoluční aktivitou sociálních tříd,
popřípadě skupin, nic než pouhou slovní
proklamaci. Jedině ve spojení humanis-
tického programu se společnou praxí re-
volučních sociálních sil se může huma-
nistická teorie stát reálným humanismem.

Jak již nejednou v minulosti historic-
ké zkušenosti prokázaly, mravní apely,
výzvy a imperativy zůstaly v zajetí neú-
činného moralizátorství, nebylo-li jejich
uskutečňování záležitostí dějinných sub-
jektů, určitých revolučních společen-
ských tříd, sociálních skupin a jejich
sociálních institucí, angažovaných v mno-
hostranném třídním zápase.

Nepřítomnost revolučně praktické ak-
tivity v abstraktně humanistických kon-
ceptech, vyplývání veškeré energie hu-
manisticky zabarveným kazatelstvím a
karatelstvím, činí z abstraktního huma-
nismu neškodný jev pro dožívající třídy
a zaostalé společenské poměry, současně
demobilizuje a odzbrojuje nositele revo-
luční emancipace v úsilí o překonání spo-
lečenských struktur.

Jak jsem již uvedl, byla zakladatelům
marxismu-leninismu vždy cizí pragmatič-
ká apologetika používání válečného nási-
lí. Vždy nekompromisně hájili, politicky
a mravně ospravedlňovali použití války
jen v tom případě, kdy napomáhala pro-

sazování společenského progresu a jen v té míře, v jaké bylo nutné jeho pomocí zlomit kontrarevoluční odpor doživajících vykořisťovatelských tříd. Obhajovali revoluční válku jako prostředek sebeobranu před kontrarevoluční válkou.

Zakladatelé vědeckého komunismu nepovažovali revoluční spravedlivé války za samostatný prostředek a všelék na řešení společenských neduhů. Byli si vědomi mezi jejich dějinnotvorné funkce. Revoluce v jejich koncepci byla především tvořivým, konstruktivním společenským aktem, nikoli holou destrukcí a bezohlednou zkázou.

V projevu, věnovaném památce J. M. Sverdlova Lenin říká: „Není pochyby, že bez... — revolučního násilí — nemohl by proletariát zvítězit, ale stejně nemůže být pochyby ani o tom, že revoluční násilí bylo nutným a zákonitým prvkem revoluce jen v určitých momentech jejího vývoje... , zatímco daleko hlubší, stálou vlastností této revoluce a podmiňkou jejího vítězství byla a je organizace proletářských mas.“ (Lenin V. I.: Spisy, sv. 29, Praha 1955, s. 82.)

Marxisté ve veškeré své praktické politické činnosti sledují jak aktuálně, tak programově, jak v politickotaktickém, tak politickostrategickém rozměru tendenci k vyloučení násilí člověka nad člověkem. Věrní Leninovu odkazu, že násilí vůči lidem není našim ideálem, vědomi si toho, že definitivní vyloučení války ze společenské reality je především programový cíl komunistického zítřka, nikterak neponecháváme konečné řešení osudu války vzdálené budoucnosti.

Právě naopak i při respektování sociálně ekonomických determinant přítomnosti a nezbytnosti použití válečného násilí v politických zápasech současnosti, které zatím kladou překážky odstranění války ze života vnitrostátního i mezistátního, varuje marxismus před extenzivním uplatňováním násilí. Tomu odpovídá i jeho obezřetnost, citlivost, zdrženlivost a sebezapření v nakládání s tak krajním prostředkem jakým je válka.

Protože abstraktní humanismus předpokládá absenci a rezignaci dělnické třídy na revoluční boj proti jejím utiskovatelům, přestává být ideologií emancipace člověka, je naopak ideologií, která posvěcuje buržoazní poměry, usiluje o zachování statu quo, čímž se stává pseudo-humanismem.

Spojení socialistického humanismu s politickým třídním bojem je podle představ abstraktních humanistů úsilím

o spojení neslučitelného, vzájemně se ostře vylučujícího a popírajícího.

Abstraktní humanisté staví válku a humanismus jako vylučující se alternativy, mezi nimiž je nutné volit, pro jednu z nich se rozhodnout a současně druhou odmítnout. Na tomto stanovisku setrvávají navzdory tomu, že historie poskytuje nejen jeden příklad, kdy humanismus sebehorlivěji proklamovaný a zdůvodňovaný zůstal bezzubým a sterilním, nestal-li se programem praktického revolučního politického hnutí.

Socialistický humanismus při realizaci všelidských humánních hodnot nemůže proti sociálním silám, které produkují dnes a denně nelidskost ve společenských vztazích, postupovat jinými zbraněmi než těmi, které zplodila třídní antagonistická společnost a jimiž i třídy s ní životně spjaté brání svá privilegia.

Socialistický humanismus je humanismem, který vychází z imperativu, že humánních cílů má být dosahováno co nejhumánnějšími prostředky. Nikterak však neskrývá, že v třídně antagonistických poměrech, bez třídního boje, sociální revoluce, proletářské státní moci, spravedlivé, osvobozené války není žádná naděje na překonání dobové a třídně omezených, historicky nižších stupňů humanismů, humanismem historicky vyšším, progresivnějším — komunistickým.

Socialistický humanismus je humanismem, který se v žádném případě nesmíruje s materiální a duchovní bídou, ekonomickým vykořisťováním, politickým otroctvím a společenskou nerovností, které jsou hlavními překážkami na cestě k všestrannému rozvoji osobnosti. Převyšuje své konkurenty nejen teoretickou důsledností, s níž rozvíjí program třídní a lidské emancipace člověka, ale i spojením teorie humanismu s praxí, s revolučním hnutím.

„Jednomyslně bylo opět vyjádřeno přesvědčení, že opravdová demokracie a skutečný humanismus jsou neslučitelné se zachováním hospodářské, sociální a politické nerovnosti, národnostní a rasové diskriminace. Pouze za socialismu je zajištěno respektování politických, občanských, hospodářských, sociálních, kulturních a jiných práv, svobodný přístup všech členů společnosti k práci, vzdělání, kultuře, vědě a k účasti v řízení státu. Samotný vznik nového společenského systému je spojen s úsilím o vytvoření reálného základního práva člověka — práva na důstojnou existenci bez vykořisťování, vytvoření podmínek pro všestranný rozvoj osobnosti. Prapor lidských práv a svobod je praporem

socialismu.“ [Deklarace členských států Varšavské smlouvy. Rudé právo, 24. 11. 1978, s. 2.]

Dát člověku prostředky k rozvoji jeho bytostných sil, umožnit každému všestranný rozvoj jeho osobnosti znamená především osvobodit práci ze jha kapitálu, odstranit podmínky, za nichž permanentně dochází k vykořisťování člověka člověkem a vyhlazování člověka člověkem.

To nelze za určitých okolností uskutečnit jinak než cestou sociálního násilí, třídního boje, sociální revoluce, nastolení proletářské státní moci, osvobozené války, schopné překonat nelidskost světa. Zápas o lidství je dílo kolektivní, i když v jeho čele stojí třída, jejíž lidská důstojnost byla nejvíce zmrzačena a pošlapána — proletariát a jeho politický předvoj.

Při posuzování místa války v současném třídně rozděleném světě musíme respektovat sociálně ekonomické podmínky, v nichž se svět nachází, vzít v úvahu prostou skutečnost, že existence dnešních vykořisťovatelských společností klade za tím objektivně hranice pro odstranění sociálního násilí a válek ze života vnitrostátního a mezistátního.

Očekávat, že vytlačení války za hranice sociální reality může být záležitostí abstraktně humanistických traktátů, výzev a zapřísáhání sociálních reformátorů, filozofů, etiků znamená podlehnout iluzi, že jsou to prvořadě ideální faktory, které konečnou určí běh dějinného procesu.

Existence válek v dějinách není záležitostí ochoty nebo neochoty, dobré nebo ne-dobrě vůle vzdát se, zřeknout se tak autoritativního prostředku při řešení sociálních antagonismů, jímž je válka. Jsou to antagonistické společenské poměry, které ještě zdaleka nedávají vždy možnost nenásilného řešení sociálních antagonismů.

Nechce-li marxista upadnout do morálního utopismu, musí nade vše ctít fakta, dělat strážlivou a věcnou analýzu sociální reality a na jejím základě odmítnout od sociální reality odtržené nároky abstraktních humanistů a moralizujících kritiků, kteří odsuzují jakékoli války z pozic nějakých nadčasových, věčných ideálů humanitních.

Na rozdíl od romantizujících moralistů a abstraktních humanistů a pacifistů, se marxisté nikdy nedomnívali, že střídání sociálních tříd u moci je možné realizovat bez rozhořčených třídních bitev, svědčících o tom, že dožívající třídy se dobrovolně svých sociálních výsad nikdy nevzdávaly a pokud jim zbyla třeba i malá naděje na znovurestaurování revolucí odstraněných sociálních poměrů neváhaly znovu

postupovat zápas o jejich násilné konstituování.

Jestliže se tedy až dosud v politice používalo a používá za určitých podmínek různých forem sociálního donucení, včetně ozbrojeného násilí, potom zdroj toho je nutné spatřovat nikoli v nějaké imanentní atributivní tendenci a zálibě veškeré politiky a politických institucí v sociálním násilí, ale především v aktivizaci odporu dožívajících reakčních tříd, které bylo a je nutné zlomit adekvátními prostředky.

Reálná síla světa vykořisťování může být zlomena jen jinou reálnou silou, schopnou svrhnout všechny vztahy, za nichž je člověk ponižován, zotročován a opovrhován. Marxistický humanismus je humanismem radikálním, bojovým a integrálním. Jde mu především o všestranný rozvoj každé osobnosti i lidstva v celku.

Pokoušejí-li se abstraktní humanisté stavět před marxisty alternativu válka nebo humanismus, násilí nebo nenásilí, potom je třeba říci, že jde o falešnou alternativu.

Válka nemusí být ve své nejhlubší podstatě nelidská, nehumánní, znásilňující člověka a jeho všestranný rozvoj.

Naopak v rukou progresivních společenských sil vystupovala často jako prostředek nastolování historicky vyšších stupňů humanismu.

Uznáme-li výše uvedený závěr za obecně platný pro politiku pokrokových tříd před-socialistických vykořisťovatelských řádů, tím více potom platí pro proletářskou politickou praxi, tím neudržitelnější se stává popírání a pochybovačství o možnosti proletářského sociálního násilí plnit v rámci komunistického hnutí humanistické poslání.

Tím vůbec není popřena skutečnost, že v určitých historických situacích válka plnila jako politický nástroj reakčních sil funkce antihumánní, že představovala jev odlidštěný, odcizený, který sloužil k porobení, ke znevolnění, k ovládnutí, k manipulaci a k reglementaci lidových mas.

Jinými slovy v jiném světle se nachází vztah mezi sociálně nespravedlivou válkou a humanismem a jinak je tomu v případě vztahu mezi sociálně spravedlivou válkou a humanismem.

Upíráme-li oprávněně jakoukoli humanistní hodnotu sociálně nespravedlivé válce, nemůžeme tak činit u války sociálně spravedlivé, která slouží sociální — třídní a lidské emancipaci.

Revoluční válka a skutečný humanismus se nikdy v historii navzájem nevylyčovaly. Tento závěr se plně vztahuje jak na

epochu buržoazní, tak na epochu světové proletářské revoluce.

Tvrdíme-li že sociálně spravedlivá válka se nikterak nevyklučuje se socialistickým humanismem, nikterak tím ještě nepřikládáme, že taková válka je pro nás žádoucím sociálním jevem.

Naopak usilujeme programově, principiálně o zabránění vzniku všech válek, o jejich odvrácení, posíláme i o jejich vyloučení ze života společnosti vůbec. „Cílem komunistů je vybudování společnosti, ve které bude zajištěn blahobyt pro každého, rozkvět všech národů a věčný mír mezi národy. Socialistické země potřebují trvalý mír, aby vybudovaly takovou společnost. Právě proto není důslednějších nepřátel války, statečnějších bojovníků za mír, než jsou komunisté.“ [XXIV. sjezd KSSS. Praha 1971, s. 26.]

Sociálně spravedlivá válka pro nás přichází v úvahu jen jako krajní, mezní, výjimečný prostředek politiky, který souvisí obvykle s nutností odrazit vnější agresi, tedy z důvodů sebeobrány a sebezáchranných. „Válka na obranu socialismu se stává životní nutností. Politika neodporování agresí je politikou kapitulantství, vedoucí k likvidaci socialistického zřízení. Zastáváme stanovisko o nutnosti neprodlehně a tvrdě odrazit veškeré akty agrese a mezinárodní zvěle.“ [XXIV. sjezd KSSS. Praha 1971, s. 26.]

Kromě toho nemůžeme opomenout ani společenskou situaci, kdy porobené třídy či národy jsou po vyčerpání všech pokojných

politických prostředků nuceny použít ozbrojených válečných forem boje. Ani těmto válečným aktům, které mají obvykle charakter revolučních občanských válek, nemůžeme upřít jejich humanistický charakter.

Marxistickému pojetí odporuje nekritická glorifikace války i míru, neboť mohou být v závislosti na svém třídním charakteru a politickém smyslu prostředkem nejen revolučních, ale i kontrarevolučních změn.

Jednostranné negativní hodnocení spravedlivé, pokrokové války jako antihumanistického jevu, stejně tak jako jednoznačné pozitivní hodnocení míru a pokojných politických forem třídního boje, které využívají za určitých podmínek reakční třídy, a jejich označování za humanistické může být zdrojem nejrušnějších pacifistických iluzí, které odsuzují stamilióny lidí kapitalistického světa k námezdnímu otroctví, podlamují obranyschopnost národů socialistického společenství tváří v tvář hrozbě soudobého světového imperialismu.

„ÚV KSSS a sovětská vláda neochvějně uskutečňují politiku mírového soužití států s různým společenským zřízením. Je to naše pevná linie, kterou nám odkázal zakladatel našeho státu. Nechť však nikdo nezatožňuje naši houževnatost a důslednost v této otázce s pacifismem, s heslem „neodporovat zlu“ — onomu zlu, které přináší národům imperialističtí agresori.“ (Brezněv, L. I.: Projev a statí 1970—1972. Praha 1973, s. 37.)